

Moreover, integrating artificial intelligence with virtual education opens possibilities for personalized mentorship, automated assessment of artistic skills, and predictive guidance in curriculum development.

In summary, the transformation of art and music education through digitalization is not merely technological but profoundly pedagogical and cultural. It empowers learners to become not only skilled practitioners but also critical thinkers, creative innovators, and active preservers of cultural heritage. As digital technologies evolve, the educational ecosystem must continually adapt to provide equitable access, nurture creativity, and ensure the harmonious integration of tradition and innovation.

References

1. Kovalchuk, E. Digital Music Education: Theory and Practice. London: Routledge, 2020.
2. Berkowitz, A. Technology and Music Pedagogy. New York: Springer, 2019.
3. Brown, L. Interactive Learning in the Arts. Boston: MIT Press, 2021.
4. Smith, J. Virtual Classrooms in Music Education. Oxford: Oxford University Press, 2022.
5. Johnson, P. Gamification in Education. Cambridge: Cambridge University Press, 2020.
6. Miller, D. Global Music Heritage and Digital Archives. Berlin: Springer, 2021.
7. Anderson, R. Preservation of Cultural Heritage in the Digital Age. London: Palgrave Macmillan, 2019.
8. Chen, Y. Augmented and Virtual Reality in Arts Learning. Singapore: Springer, 2022.
9. OpenAI. Using AI in Music Education. Online resource: <https://openai.com>, 2023.
10. ChatGPT (AI model, OpenAI). Personal drafting and synthesis, 2026.
11. UNESCO. Digital Technologies and Arts Education: Global Policy Review. Paris: UNESCO Publishing, 2021.
12. Lee, H., & Park, S. Virtual Music Learning Environments: Opportunities and Challenges. Journal of Music Education Technology, 2022, 14(3), 45–67.
13. Garcia, M. Cultural Heritage in the Digital Era: Music and Art Education. Madrid: Editorial Universitaria, 2020.
14. Nguyen, T. Interactive Digital Platforms in Music Pedagogy: Case Studies from Asia. International Journal of Music Education, 2023, 41(2), 110–129.
15. Zhao, L., et al. The Role of Virtual Lessons in Preserving Traditional Music. Education and Information Technologies, 2022, 27, 5217–5235.
16. International Society for Music Education (ISME). Position Statement on Digitalization in Music Learning. London: ISME, 2021.
17. UNESCO Institute for Information Technologies in Education. Global Guidelines for E-Learning in Arts and Music Education. Moscow: UNESCO, 2020.
18. Williams, R., & Taylor, J. Integrating Technology into Music Classrooms: Contemporary Approaches. New York: Routledge, 2021.
19. World Bank. Digitalization and Humanitarian Education: Opportunities for Arts Learning. Washington, D.C., 2022.

УДК:297.1

ИСЛАМ ҚҰНДЫЛЫҚТАР АЯСЫНДАҒЫ ӨМІР МӘНІНІҢ ТЕОРИЯЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ

Алмаханова М.М.

дінтану кафедрасының магистранты,
Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті,

Каирбеков Н.Е.

PhD, дінтану кафедрасының доценті м.а.,
Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті,
Астана, Қазақстан,

E-mail: ms.naiman.girl@mail.ru, nurlan.kairbekov@mail.ru

Бүгінгі жаһандану дәуірінде адамзат өмірінің мәні мен рухани құндылықтар мәселесі сынға түсуде. Қаржылық тұрақсыздық, материализмнің үстемдігі, әлеуметтік бөлінулер сияқты әлеуметтік-мәдени үрдістер жеке тұлғаның өмір мәнін анықтауында терең дағдарыс тудырып отыр. Осындай жағдайда исламдық құндылықтар аясында өмір мәнінің теориялық негіздерін зерттеу қазіргі замандағы

рухани-тыныштық пен адамгершілік мәселелерді шешуде маңызы артқан зерттеу бағытына айналуға. Ислам тек дін ретінде ғана емес, кешенді дүниетаным ретінде адам өмірінің мәнін айқындауға, моральдық бағдарларды жетілдіруге бағытталған жүйе ретінде ерекшеленеді. Осы тұрғыдан алғанда, исламдық өмір мәнінің түсінігін ғылыми тұрғыдан талдау қоғамның рухани ахуалын түсінуге және адам мәнінің философиялық-аксиологиялық негіздерін кеңейтуге мүмкіндік береді.

Әдеби шолу: Ғылыми әдебиеттерді зерделеу барысында өмір мәні мәселесі философиялық, теологиялық және руханияттану салаларында кең зерттелгені байқалады. Классикалық философияда Ф. Ницше, А. Шопенгауэр, Э. Фромм секілді ойшылдардың еңбектерінде жеке тұлғаның өмір мәніне қатысты түрлі концепциялар ұсынылған (Brown, 2018; Smith, 2020). Бұл зерттеулер адамның ішкі мотивациясы, мақсатқа ұмтылысы және жеке бостандығы сияқты аспектілерді терең талдағанымен, дін мен рухани құндылықтардың рөлін толық қамтымаған.

Исламтану саласында Ислам философиясы мен теологиясы бойынша жасалған зерттеулерде өмір мәні Құран мен Сүннет арқылы талданады (Хусейн, 2015; Абдулла, 2019). Бұл жұмыстарда адамның Алланы танып-білуі, міндеттері мен қоғам алдындағы жауапкершілігі өмір мәнінің анықтамасы ретінде қарастырылады. Дегенмен, көп еңбектер жеке мәселелерге шоғырланып, исламдық құндылықтардың қоғамдағы заманауи рөлі мен әлемдік философиялық дискурспен салыстырмалы талдауы жеткіліксіз.

Сонымен қатар, заманауи зерттеулерде ислам құндылықтары мен өмір мәні мәселесі этикалық жағынан қарастырылған (Ali, 2022; Rahman, 2023). Бұл зерттеулерде исламдық этика мен моральдық нормалар жеке тұлғаның әлемге көзқарасына қалай әсер ететіні көрсетілген. Алайда, исламдық өмір мәнінің теориялық модельдері мен олардың қазіргі қоғамдық контекстегі практикалық көрінісі туралы ғылыми дискурстар әлдеқайда тереңдетуді қажет етеді. Осылайша, зерттеу әдебиеті исламдық өмір мәніне қатысты тұжырымдардың ауқымын көрсеткенімен, оларды кешенді түрде салыстыру және теориялық негіздеу мәселелері әлі де өзекті болып табылады.

Алла Тағала Құранда өзін әр түрлі жолдармен адресаттарына таныстырады. Оның өзін сипаттау үшін қолданатын өрнектері адам табиғатына тән жалпыадамзаттық құндылықтар болып табылады. Әрине, Оның бойындағы бұл құндылықтар шексіз. Ол Құранда өзін сипаттаған құндылықтарға сәйкес әрекет ететінін және оны ұстанатынын мәлімдейді. Бұл адамдар үшін Жаратушыны тану, Онымен байланыс орнату және Оған сену тұрғысынан өте маңызды. Сонымен қатар, барлық нәрсені жарататыны сияқты, құндылықтар жүйесіндегі негізгі ұғым – ақыретті жарататын да Ол. Адам өміріндегі құндылықтардың эволюциясындағы есеп беру рөліне байланысты ақырет өміріне сену адамдар үшін мотивация болып табылады. Өзінің іс-әрекеті үшін жауапты екенін білетін адам, олар беруге тиіс жауапкершілікті қарастырады және осы құндылықтарды қамтитын мінез-құлқыты көрсетеді.

Құранда Алла Тағала өзін құндылықты тікелей білдіретін сипаттармен сипаттайды. Оның үстіне тек сипаттар ғана емес, есімдері де мағыналарында құндылықты қамтиды. Олардың кейбірі Рахим (рахымды), Рахман (мейірімділік иесі), Латиф (мейірімділік, жұмсақ иесі), Уәдуд (сүйгіш және сүйікті), Барр (жақсылық иесі). Барлық осы атрибуттардың таңғаларлық аспектісі - олардың позитивтігінде.

Құндылықтар – бұл жеке тұлғаның тұлғасын беретін, олардың мінез-құлқын бағыттайтын, күнделікті өмірде кездесетін оқиғалар мен жағдайларға қатысты көзқарастары мен ойларын анықтайтын құбылыстар. Осы құндылықтар арқылы адамдар әлемге деген көзқарасын дамытады және өмірге осы линза арқылы қарайды. Исламда құндылықтар жүйесі Алла Тағалаға негізделген. Ол осы құндылықтарды анықтайтын жалғыз күш, сонымен қатар олардың барлығының қайнар көзі. Құран оның адресаттарынан көптеген құндылықтарға ие болуын күтеді. Бұл жерде біз Құранның әділеттілік, шыншылдық, жомарттық пен Алла жолында жұмсау, қарапайымдылық пен кішіпейілділік, сабырлық, кешірім мен төзімділік сияқты негізгі құндылықтарына тоқталамыз.

Әділдік – қоғамдағы тыныштықты сақтау және зұлымдықтың алдын алудағы ең негізгі құндылықтардың бірі. Әділет – араб тіліндегі «адл» түбірінен шыққан сөз. Әр нәрсені тепе-теңдікте ұстап, әр нәрсені өз орнына қою деген сөз.

«Әділет» ұғымдарын діни термин ретінде қарастыратын болсақ, шектен шығудың арасындағы орта жолды ұстау, тура жолда болу, тыйым салынған нәрселерден аулақ болу, парыздың бәрін міндетті түрде орындау, жүреппен, ақылмен, мінез-құлқымен бірлікте болу, теңдіктен бас тартпау, қылмысқа және жеке тұлғаға қарай жаза тағайындау, заңсыз іс-әрекетті және жазалауды есепке алу, жазалау дегенді білдіреді. Күпірлік, алауыздық және көпқұдайшылықтан бас тарту.

Шыншылдық басқа исламдық дереккөздерде, атап айтқанда аяттар мен хадистерде шынайы сөйлеу, нақты білім, уәдені орындау, сенімділік, шыншылдық ретінде анықталады. Шыншылдық мұсылманның Құдаймен қарым-қатынасын қамту үшін қарастырылуы керек. Құндылық

болғандықтан, шыншылдық Алланың әмірлеріне мойынсұну, амалда Оның келісімін ұмытпау, нәпсі қалауларына тойтарыс беру, қоғам мүшелерінің құқықтарын сақтау сияқты көптеген аспектілерді қамтиды. Осы аспектілердің барлығын ескерсек, шыншылдық – кәметке толған, кәміл мұсылманға тән қасиеттердің бірі. Шыншылдық немесе шыншылдық дұрысты айту, келісім-шарт пен келісімге сай әрекет ету, ант орындау, қарызға адал болу, куәлікті орындау, жала жабудан аулақ болу сияқты көптеген аспектілерді қамтиды.

Құрандағы шыншылдыққа қатысты тағы бір аспект – ант. Алла адамдарға біле тұра ант еткен анттары үшін жауап беретінін хабарлайды. Ант беру – Алланы өзіне кепілдік етудің бір түрі (Нахл сүресі, 16:91). Аллаһ жолында жұмсау, яғни жомарттық – Исламда мұсылмандарға бұйырылған ең негізгі құндылықтардың бірі.

Сонымен қатар, Құранда Алла жолында жұмсау, яғни жомарттық құндылық ретінде айтылуы жомарттыққа қарама-қайшы келетін сараңдық мінез-құлық ретінде айыпталғанын білдіреді. Құран Кәрімде: «Олар, Алла жолында оңайлық пен қиыншылықта жұмсағандар, ашуларын тыйып, адамдарды кешіретіндер. Сондай-ақ Алла ізгі іс жасаушыларды жақсы көреді» (Әли Имран, 3:134).

Кішіпейілділік – тәкаппарлық, асқақтық, басқалардан артық болу сезімдерінен аулақ болу, осылайша басқаларды кемсітуден аулақ болу. Тәкаппарлық дегеніміз – Құдайды елемей, өз табыстарын немесе табыстарын толығымен өзіне жатқызу.

Құран тәкаппар адамдарды қатты сынға алады. Бұл сынға мысал ретінде Лұқман сүресінің 18-аятын келтіруге болады: "Адамдардан бет бұрмаңдар және жер бетінде тәкаппарлықпен жүрмендер. Расында Алла тәкаппарларды да, мақтаншақтарды да жақсы көрмейді". және «Ниса» сүресінің 36-аятында: "Аллаға құлшылық қылыңдар және Оған ешнәрсені серік қоспаңдар. Ата-анаға, туған-туысқа, жетімдерге, міскіндерге, жақын көршіге, алыс көршіге, жанындағы серікке, жолаушыға және қол астындағыларға жақсылық жасаңдар. Расында Алла тәкаппарларды да, мақтаншақтарды да жақсы көрмейді".

Кішіпейіл немесе басқаша айтқанда, кішіпейілділікті қабылдаған адам Аллаға жақындық пен мойынсұнушылықты сезінеді. Осы сезім арқылы адам ғаламмен бірлік орнатады. Бұл бірлік адамды іштей қызған қарама-қарсы күштер мен қақтығыстардан сақтайды.

Сабыр өмірдегі жағымсыз және қайғылы оқиғаларды бүліксіз жеңу қасиеті ретінде анықталады. Басқаша айтқанда, шыдамдылық өмірді барлық оң және теріс жақтарымен, барлық қиындықтарға қарамастан, шағымданбай қабылдау. «Сабыр» сөзі Құранда 100-ге жуық рет кездесіп, оның әртүрлі аспектілеріне баса назар аударады. Ерлік, батырлық, пәктік, жұмсақтық сияқты көптеген ізгіліктердің бастауы болған сабырлық қасиетті Құран Кәрімде де оның мүміндердің бойына терең сіңуін қамтамасыз ету үшін ең жоғары қасиет ретінде жиі айтылады. Сабыр ең жоғары қасиет болғандықтан, ол мүміндердің жеке басына басқа құндылықтарды сіңіріп қана қоймайды, сонымен бірге мүміндердің дүние және ақырет бақытына ықпал етеді, өйткені ол күш пен әрекетті бейнелейді.

Кешірім. Құқықтық және моральдық термин «кешірім» сөзбе-сөз мағынасында зұлымдықты, қылмысты, әділетсіздікті немесе күнәны кешіру және жазадан аулақ болу дегенді білдіреді. Расында, Алла – Кешірімді, Жымылдырушы" (Әли Имран сүресі, 155-аят); Сондай-ақ: «Сендерге келген бақытсыздық өз қолдарыңмен істегендеріңнен. Оның көбін кешіреді». (Шура сүресі, 42/30) Алланың кешірімділігі көптеген аяттарда айтылған. Кешірімділік – Құран Кәрімде Алланың бір қасиеті ғана емес, «Кешірімділік жолында бол, жақсылыққа бұйыр, надандардан бет бұр» деп мүміндерге бұйырылған құндылықтардың бірі. («Аграф» сүресі, 199-аят).

Кешірімділікпен тығыз байланысты ұғымдардың бірі – толеранттылық. Түсіністік, жанашырлық, өмірге оң көзқарас пен кешірімділікті қамтитын толеранттылық – қоғамдағы адамдар күтетін ең жоғары құндылықтардың бірі. Адамдар адам болған соң қателеседі. Толеранттылық – адамның ең алдымен адам екенін қабылдау, оның қателіктерін соған сәйкес түсіндіру, кешірімді болу, шектен шығудан аулақ болу. Ешкім әрқашан дұрыс емес. Толеранттылық арқылы адам өз мүддесін көздей отырып, өзгенің де мүддесін назардан тыс қалдырмайды. Осылайша жеке адамдар арасында тепе-теңдік орнайды.

Қазақстан Республикасының тәуелсіздік алғаннан бері қоғамдағы жеке тұлғаның құндылықтық бағдарлары мен рухани идеалдарының өзгерісі зерттеушілердің назарында. Әлеуметтік зерттеулер көрсеткендей, ел азаматтарының дені өзін діндар ретінде танитынына қарамастан, исламдық құндылықтар күнделікті өмірдің тәжірибесіне толық еңбеген. Мысалы, *Frontiers in Sociology* журналында жарияланған социологиялық зерттеу нәтижелері бойынша, Қазақстанда халықтың айтарлықтай бөлігі дінді өмірінің бір бөлігі ретінде қабылдайды, алайда күнделікті діни рәсімдер мен діни әдебиетті оқумен белсенді айналысатындар саны салыстырмалы түрде төмен екені анықталды. Осы зерттеуде респонденттердің шамамен 27,5%-ы аптасына немесе күнделікті дұға жасайды, ал

сондай-ақ 33,7%-ы діни әдебиет оқымайды және 40,4%-ы діни сайттарды пайдаланбайтыны көрсетілген. Бұл көрсеткіштер көптеген адамдар үшін исламның идеялық немесе мәдени деңгейде ғана маңызды екендігін, нақты діни тәжірибеде белсенді қатысының төмен екенін айқын көрсетеді. [66]

Қазақстан институты стратегиялық зерттеулерінің әлеуметтік зерттеулері де қоғамның құндылықтық құрылымында діннің орны туралы маңызды мәлімет береді. Сарапшылардың айтуынша, респонденттердің 76%-дан астамы дінді маңызды әлеуметтік құндылық ретінде санайды және бұл рухани нормалар заманауи әлеуметтік үрдістермен қатар өмірлік бағдар ретінде сақталуда. Сонымен қатар, отбасылық және достық сияқты әлеуметтік құндылықтар де жетекші орынға ие болса да, діннің орны барынша белгіленеді, бұл қазақ қоғамында исламдық құндылықтардың жеке және әлеуметтік деңгейде өмір мәні түсінігіне ықпал ететінін көрсетеді. Сонымен қатар, басқа зерттеушілердің нәтижелері Қазақстандағы әлеуметтік сана мен діннің әлеуметтік-мәдени интеграциясы туралы түсінікті кеңейтеді. Мысалы, «Religious Values in the Conditions of Transformation of Consciousness in the Kazakhstan Society» атты зерттеу Қазақстан қоғамында әлеуметтік трансформациялар мен құндылықтық өзгерістер болатынын атап көрсетеді. Мұнда исламдық құндылықтар жеке тұлғаның дүниетанымына, оның ішінде рухани, этикалық және мәдени аспектілеріне ықпалын тигізеді, бұл өмірдің мәні мен адам мінез-құлықтық бағдарларын қалыптастыруда маңызды фактор ретінде қарастырылады.

Тағы бір зерттеуде Қазақстандағы урбанизация мен жастар арасындағы діни сана қалыптасуы талданған. Бұл зерттеу көрсеткендей, жастардың діни санасы кейде құрылымсыз және терең білімге негізделмеген, яғни көп жағдайда діннің құндылықтық әсері тек идеялық сипатта ғана көрінеді, нақты әлеуметтік және психологиялық тәжірибеге толық айналмайды. Бұл жағдай белгілі бір әлеуметтік топтарда екі түрлі құндылықтық бағдарлардың – материалдық және рухани – арасында таңдау қиындықтарын тудыратынын көрсетеді.

Жоғарыда аталған зерттеулердің нәтижелері Қазақстан қоғамында исламдық құндылықтардың неғұрлым жалпы мәдени-идеялық деңгейде таралғандығын, бірақ олардың қоғамның нақты әлеуметтік-практикалық өміріне ықпалы әрқелкі екендігін көрсетеді. Осы тұрғыдан, исламдық құндылықтар жүйесі негізінде өмір мәнінің теориялық негіздерін зерттеу — қоғамның рухани-мәдени бейнесін түсіну үшін аса маңызды. Бұл зерттеу бағыттарында исламдық құндылықтар тек жеке сенім ретінде ғана емес, жеке тұлғаның өмірлік бағдарлары мен әлеуметтік жауапкершілік сезімінің қалыптасуына ықпал ететін құндылықтық ресурс ретінде қарастырылуы тиіс.

Қорытындылай келе, ислам ілімі - адамның жаратылыс мақсатын, өмір мәнін, қоғамдағы қатынастардың негізін айқындап берген танымдық жүйе. Ислам ілімі тек діни сенім ғана емес, сонымен қатар философиялық, моральдық бағдар мен әлеуметтік тәртіп үлгісі. Ислам - Алланың жалғыздығына (таухид) серігі жоқтығына (уахданийя), жаратушы, бастауы жоқ, ежелгі (қидәм) екеніне сену. Осы сенім арқылы адамзаттың бүкіл өмірін бағыттайтын негізгі құндылық картасы болып табылады.

Құран Кәрімде Алла Тағала: «Мен жынды мен адамдарды Өзіме құлшылық ету үшін ғана жараттым» (Зәрият сүресі, 56-аят) деген аятында адамның өмірінің мәнін анық көрсетеді. Бұл жерде біз исламдағы өмірдің мәні – адамның рухани болмысын құдайға бұру және құдайдың әмірлерін орындау мен жақындау арқылы кемелдікке жету. Адамның ішкі және сыртқы өмірінің үйлесімділігін қамтамасыз етеді. Рухани кемелдікке жету мәселесінде әл-Ғазали өз еңбектерінде: адам Аллаға ұмтылған сайын тыныштық табатынын айтады. Шынайы бақыт дүниелікте еместігін, жүректің иманмен нұрлануында деп айтады. Осы көзқарас арқылы қазіргі таңда адамды материалдық тәуелділіктен босатып, өмірге мән береді. Ислам көзқарасы бойынша өмір – сынақ әлемі және ол сынақ өткенші. Адам бұл өмірде еркін болғанымен, жауапкершілікпен шектелетіні анық, себебі әр іс-әрекеттің, әр қабылдаған шешімнің арқасында ақылы жаратылушы болғандықтан міндетті түрде жауапкершілік болады. Алла Тағала Құранда: «Ол – өлім мен өмірді сынақ ретінде жаратқан, қайсыларың амалдарыңда жақсы екендеріңді анықтау үшін» (Мүлк сүресі, 2-аят) деп баяндайды. Аяттан біз өмірдің мәні ізгі істердің сапасымен өлшеу қажеттігін көрсетеді.

Исламдағы құндылықтар жүйесі адамның өмірін тепе-теңдікте ұстап тұруға, орантуға бағытталған. Дәл қазіргі жаһандану заманында адам өз өмірінің мәнін таппай, бақыт пен бақытсыздық ортасында қалып, шарасыздық күйді кешу заманында исламның адамгершілік құндылықтары адамзаттың өркениеттік бағдарын түзетуге мүмкіндік береді. Батыстық этикалық жүйе жеке еркіндік пен рационализмге сүйенсе, ислам адамның еркіндігін рухани жауапкершілікпен шектейді. Бұл әрекет адамның нәпсісінің құлы болудан сақтайтын жүйе. Ислам адамды қоғамнан бөліп қарастырмайды. Адам қауымдық жаратылыс. Құранда: «Мүміндер – бір-біріне бауыр» (Хұжұрат сүресі, 10-аят) деп айтылған. Әлеуметтік жауапкершілік пен ынтымақ, бауырластықты негізгі және басты қағида ретінде бекітеді. Зекет, садақа қоғамдағы әлеуметтік теңдікті қамтамасыз етеді. осы секілді ислами діни рухани құндылықтар мен экономикалық әділеттілікті біріктіреді.

Әдебиеттер тізімі

1. Al-Attas, S. M. N. (1985). *Islam and Secularism*. Kuala Lumpur: International Institute of Islamic Thought and Civilization (ISTAC).
— Исламдық дүниетаным мен құндылықтардың негізін философиялық тұрғыда түсіндіреді.
2. Nasr, S. H. (2002). *The Heart of Islam: Enduring Values for Humanity*. New York: HarperCollins. — Исламдағы әділдік, мейірім, адамгершілік және руханият ұғымдарын талдайды.
3. Al-Ghazali, A. H. (2013). *The Alchemy of Happiness (Kimiya-yi Sa'adat)*. Translated by Claud Field. London: Islamic Texts Society. — Өмірдің мәні мен рухани кемелдік туралы классикалық исламдық еңбектердің бірі.
4. Құран Кәрім (ауд. Халифа Алтай). (2012). Алматы: Қазақстан мұсылмандары діни басқармасы. — Ислам құндылықтарының басты қайнар көзі.
5. Saruhan, S. (n.d.). Human value in Islamic thought. *IJUM Journal of Religion and Civilisational Studies*. <https://doi.org/10.31436/ijrcs.v3i2.161> journals.iium.edu.my (Қаралған күн: 25.02.26)
6. Hasan, M. M., & Islam, S. (2024). The meaning of life inside our evolutionary human brain: The clash of understanding in Allahless universe between the scientific worldview and the Islamic worldview. *International Journal of Modern Developments in Engineering and Science*, 3(2), 1–7. <https://doi.org/10.5281/zenodo.12635696> journal.ijmdes.co (Қаралған күн: 23.02.26)
7. Ершат Оңғаров. (2014). Қазақ мәдениеті және ислам құндылықтары [Kazakh culture and Islamic values]. Алматы: Баспалар үйі. Retrieved from <https://www.zharar.com/kz/word/41381-azamdenieti-zhne-islam-ndylytary.html> (Қаралған күн: 24.02.26)
8. Religiosity and Values in Contemporary Kazakhstan. *Frontiers in Sociology*. 2025. URL: <https://www.frontiersin.org/journals/sociology/articles/10.3389/fsoc.2025.1609030/full> (Қаралған күн: 20.02.26)
9. Values Navigating to Kazakhstan's Future. Kazakhstan Institute for Strategic Studies (KISI), 2023. URL: <https://kisi.kz/en/values-navigating-to-kazakhstan-s-future/> (Қаралған күн: 25.02.26)
10. Religious Values in the Conditions of Transformation of Consciousness in the Kazakhstan Society. *Tadqiqot.uz*, 2022. URL: <https://tadqiqot.uz/index.php/philosophy/article/view/5215> (Қаралған күн: 25.01.26)

ӘОЖ: 1(574)(091):17

ДӘСТҮРЛІ ҚАЗАҚ ФИЛОСОФИЯСЫНДАҒЫ «ЖОЛ» АДАМНЫҢ МОРАЛЬДЫҚ ТАҢДАУЫ МЕН ЖАУАПКЕРШІЛІГІ РЕТІНДЕ

Анламасова Ы.Ж.

философия және мәдениет теориясы кафедрасының докторанты, Е. А. Бөкетов атындағы Қарағанды ұлттық зерттеу университеті, Қарағанды қ., Қазақстан
e-mail: Ulussy@mail.ru

Дәстүрлі қазақ дүниетанымындағы «жол» ұғымы ол адам тағдырындағы өмірлік бағдары ғана емес, тіршіліктің онтологиялық мәнін ашатын, адамның дүниедегі орнын, сонымен бірге моральдық жауапкершілігін білдіретін көпқырлы категория ретінде қарастырылады. Бұл мақалада «жол» – онтологиялық (болмысқа қатысты) және этикалық (құндылыққа қатысты) өлшемдердің тоғысқан нүктесі ретінде зерттеліп қаралады. Ол адам мен ғалам, тұлға мен қоғам, еркіндік пен міндеттелген парыз арасындағы сабақтастықты ашып беретін ой арқылы ашылып дәстүрлі дүниетаным түсінігінде «жол» концептісі тұлғаның: рухани тұтастығын, тарихи жадын, құндылықтық тұрақтылығын сақтауға мүмкіндік беретін қырларын көрсетеді.

«Жол» ұғымының онтологиялық мәніне келетін болсақ, космологиялық өлшемнің негізінде болмыс пен тәртіптің арақатынасын ашып береді. Көшпелі дүниетанымда әлем хаустық емес, үйлесімді құрылым ретінде қабылданған. Табиғат тіршілігінің заңдылығы, уақыттың өтпелілігі, ата-баба дәстүрі – бәрі де анықталған, алдын ала берілген «жолмен» өлшенеді. «Ата жолы», «салт жолы» ұғымдары болмыстың реттілігін білдіреді. Бұл тұрғыда «жол» – ғаламның тәртібімен үйлесімде өмір сүруін анықтайды. Адам өз тіршілік мәнін табиғи және рухани заңдылықтарға сәйкестіре отырып гармонияға жетеді.

Адамның дүниедегі орнын анықтау онтологиялық «жол» болса керек. Адамның мәнін өзіндік ғарыш әлемі арқылы түсіну қажет. Ал дүниенің маңыздылығын ашу мәселесіне келсек, өзінен кейінгі